

EDIČNÍ POZNÁMKY

Pohádky a pověsti obsažené v I. svazku *Slovenských pohádek a pověstí* vyšly roku 1857 v pěti čtyřiašedesátistránkových svazečcích nákladem knihkupce Josefa Šálka v Praze. – Nejznámější slovenská pohádka B. Němcové *O dvanácti měsíčkách* vyšla však tiskem už v prosinci roku 1854 ve Fričově almanachu „Lada Nióla“ (str. 67–74). Pohádka *O bačovi a šarkanu* byla otištěna roku 1855 v „Perlách českých“ (red. A. J. Vrtátka) pod pseudonymem Štěpán Danieli (str. 232–238). A pověst o zázračném květu kapradiny (v naší sbírce *Peračina*) vyšla s názvem *Peračinový květ* pod značkou B. N. roku 1857 v III. svazku „Štěpnice“ (str. 45–46), příloze pedagogického časopisu „Škola a život“ (red. F. J. Řezáč). Tyto tři varianty otiskujeme dodatkem k tomuto svazku diplomaticky, neboť z jejich srovnání s definitivním zněním v sešitovém vydání je dobře patrný autorčin růst znalostí slovenštiny. V t. zv. II. zápisníku B. Němcové z její cesty na Slovensko roku 1855 (v archivu Národního musea v Praze pod sign. 3a I 81) je slovenský text *Peračiny*, pověst *o vlkodlaku*, a ještě jedna krátká poznámka o vlkodlaku, slovenský text *Zlé nuocky*, dále úryvkovitě vyprávěné pohádky *Otcovo dědictví*, *Kinkaš Martinko*, legendární *Pecko prostáček* a na okraji listů psané poznámky k pohádce *Pamodaj štastia*, *lavička*. Neotiskujeme je však, protože vyjdou v tomto Zápisníku jako 16. svazek Spisů B. Němcové v Knihovně klasiků. – O původu jednotlivých pohádek a pověstí mluví sama B. Němcová v *Doslovu* v posledním (desátém) svazečku svých *Slovenských pohádek a pověstí*. Odkazujeme proto čtenáře až na tento *Doslov*, který bude otištěn v II. svazku *Slovenských pohádek a pověstí*.

Naše vydání bylo pořizeno podle vydání z roku 1857, jež korigovala autorka. Zásady, jimiž se řídí, jsou tytéž jako v předešlých svazcích jejích Spisů v knihovně klasiků. Se zřetelem ke zvláštnosti našeho svazku, kde se prolíná text český a slovenský, považují za nutné poznamenat zvláště toto: V českém textu upravuji a opravuji – kromě tiskových chyb – jenom pravopis podle nyní platné normy. Mimo to jsem zavedl jednotné psaní slova *jízba* v českém textu proti slovenskému *izba*. Interpunkci jsem měnil jenom tam, kde to bylo s hlediska dnešních pravopisných zásad nezbytně nutné.

Pokud jde o kvantitu samohlásek, opravil jsem tvary typu *přisvědčil*, *dúl*, jež připomínají nářeční tvary chodské, na spisovné *přisvědčil*, *dul*. Dále jsem změnil slova *búček*, *halúšky*, *húňa* na *buček*, *halušky*, *huňa*,

neboť slovenská nářečí znají tato slova jen s krátkou samohláskou; znění původní by nebylo ani české, ani slovenské. Naproti tomu ponechávám délku ve slovech *súdba, vzkřikl, vykřikla*, kterou Němcová přenáší ze slovenštiny do slov českých. Rovněž ponechávám autorčinu podobu slov *korbáčik, prútk* (vedle slovenské *korbáčik, prútk*). Na dnešní podobu *nahoru, z domu* jsem opravil autorčiny tvary *nahorů, z domů*. Jiné případy odchylné kvantity, po případě její kolísání (kromě psaní *pohar* vedle *pohár*, jež sjednocuji na *pohár*) všude ponechávám.

Do hláskové podoby slov jsem nezasahoval. Avšak infinitivy typu *jíst, vyhnat* (vliv slovenštiny) jsem opravil na *jíst, vyhnat* všude, kde nešlo o citát.

Zásahy do tvarosloví jsou nepatrné. Tvary *ručkami, nohami* (patrně vliv slovenštiny) jsem změnil na *ručkama, nohama*. Na str. 191 jsem podle pravidelného psaní autorčina změnil neživotné tvary *koně se zasekly, nechťely, frkaly, hrabaly, vzpínaly se* v životné *zasekli, nechťeli, frkali, hrabali, vzpínali se*. Někde bylo třeba normalisovat psaní *-i* a *-í* u zájmných tvarů *ji, jí, jich, jim* a u podstatných jmen typu *radost, pomoc*. A konečně jsem přechodníkovou vazbu *Věštec vidouc, že...* (str. 155) změnil na *Věštec vida, že...*

Slovenština *Slovenských pohádek a pověstí* je problém zvláštní. Především proto, že vypravěči pohádek byli příslušníky různých nářečních skupin. Nejvíce textů pochází z Gemeru (kraj kolem Velké Revúce, Rimavské Soboty a j.), tedy z nářečí jihostředoslovenského; ostatní jsou ze Zvolenska a z Trenčínska. Za druhé proto, že některé texty dostala autorka ve slovenském znění buď tištěné nebo v rukopisné úpravě pro tisk a jiné si zapsala sama; sama však přes svou obdivuhodnou schopnost přizpůsobit se jazykově cizímu prostředí neovládala slovenštinu do té míry, aby se do ní nevloudily čechismy i některé omyly (jak ukazují také její rukopisy). Rovněž je velmi důležité, že záznam jejích pohádek spadá do doby formování spisovné slovenštiny. Texty, které pocházejí ze sbírky J. Rimavského („Slovenske povesti“ z roku 1845), byly tištěny zcela jiným pravopisem, než jaký se ustálil později jako pravopis slovenský. Jak byly psány pohádky ve sbírce Sam. Reusze (v našem vydání sjednocujeme podoby tohoto jména *Reus* a *Reusz* na *Reusz*), nebylo nám možno z technických důvodů zjistit. Avšak „Slovenské povesti“, které vydali roku 1858 A. H. Škultety a Pavel Dobšinský ze sbírky Reuszovy, o nichž se zmiňuje Němcová ve svém *Doslovu*, byly psány pravopisem štúrovským, který zaváděla Hattalova „Krátká mluvnice slovenská“ z roku 1852. Tohoto štúrovského pravopisu v podstatě užila také B. Němcová ve sbírce své. Soudobé první mluvnice slovenštiny, jež

Němcová patrně znala, vzpomenuť už „Krátká mluvnice slovenská“ a pak „Srovnávací mluvnice jazyka československého“ M. Hattaly, která ovšem vyšla až roku 1858, jsou ještě v tvarosloví hodně pod vlivem češtiny. Zejména tvarosloví mluvnice Hattalovy je češtině velmi blízké. Hattala korigoval slovenštinu pohádek B. Němcové (bohužel někdy nedbale, jak si sama v korespondenci stěžuje), ale poněvadž pocházel z Oravy, t. j. z území, které nezná dlouhých samohlásek, jistě v otázce kvantity v některých případech bezděky sblížil slovenštinu s češtinou. Dále nutno mít na paměti, co říká autorka v *Doslovu*, že totiž „užila nářečí Čechům nejsrozumitelnějšího“, jinými slovy – jak jsem si ověřil srovnáním se sbírkou J. Rimavského – texty upravovala do nářečí, které „Krátká mluvnice slovenská“ zaváděla jako spisovnou slovenštinu. Při tomto převádění však nebyla důsledná, anebo jí některé věci unikly. Charakter slovenštiny v pohádkách B. Němcové je tedy středoslovenský, v němž vystupují jen jako náznakově prvky nářeční – místy ovšem neorganicky, neboť na př. v pohádkách z Trenčínska najdeme i znaky nářečí gemerského. A konečně nutno dodat, jak sama autorka přiznává, že ve slovenštině zůstalo mnoho tiskových chyb, snadno vysvětlitelných nezvyklostí sazby v české tiskárně.

To všechno bylo nutno mít na zřeteli při slovenštině pohádek. Nebylo možno ponechat přesné znění autorčino jednak z uvedených už důvodů, jednak proto, že bychom tím českému čtenáři skreslili slovenskou výslovnost a naopak slovenskému čtenáři podávali slovenštinu značně neslovenskou. Tradiční úpravu Jar. Vlčka jsme rovněž nemohli podržet, protože Vlček silně setřel nářeční rysy slovenštiny (na př. *prišol* změnil na *prišiel* a mn. j.) a přiblížil ji znění spisovnému. – Odborným poradcem při úpravě slovenštiny byl Dr Jozef Štolc z Bratislavy, znalec slovenských nářečí. Zásady, jimiž jsme se řídili, jsou tyto:

Slovenštinu píšeme v zásadě pravopisem spisovné slovenštiny, avšak s některými odchylkami, abychom pokud možno vystižením zvukové stránky slovenštiny českému čtenáři zřetelněji odlišili český text od slovenského. Proto zavádíme důsledné psaní slabik *dě, tě, ně* (Němcová tu byla vlivem křížících se pravopisných soustav nedůsledná). Rušíme slovenské *ä* (někdy bylo psáno také *ae*) a píšeme prosté *e*: *děvet, kreme, meso, pametať, pety, prse* místo gemer. *prsä* (t. j. středoslov. *prsia*), *smedný, večší* a *j*. Píšeme důsledně foneticky *bračekouci, bračovina, dieuka, diouka, dioučička, gazdoustvo, králouský, králoustvo, ohlauka, okou, ouce, pluhaustvo, polieuka, prauda, varoučik, bohou, domou, hrňokou, stromou, volou*, i ve slovesných tvarech *hotou sa, sprau sa, vystanou* a *j*. Němcová tu kolísala; některá slova (jako *dieuka, diouka, dioučička*) psala

vždy takto foneticky, u jiných (hlavně v tvarech 2. pádu množ. čís.) měla dvojtvary, v ostatních psala *v*. I když se v některých nářečích tato slova vyslovují se spodobou hláskovou, přece výslovnost s *eu*, *ou* považovala Němcová za typicky slovenskou, a proto jsme v těchto případech zavedli tento způsob psaní. Podržujeme autorčino psaní *uo* ve slovech jako *muoj*, *kuoň* a j. pod. a nezavádíme tu dnešní spisovné *ó*. Naproti tomu však nově zavádíme psaní měkkého *l*, jež Němcová chtěla označovat, ale z technických důvodů nemohla (viz *Doslov*). V gemerských pohádkách nepíšeme však *l* ve slovech *velký*, *velmi*, *velmo*. – Ve shodě s dnešním spisovným pravopisem píšeme *letiet*, *podiet*, *vediet*, *vidiet* a j. (místo *letět*, *podět*, *vedět*, *vidět*). Psaní *y* a *i* se řídí rovněž dnešním usem: *predtým*, *tým*, *tými*, *kila*, *striga*, *strigoň* (místo *kyla*, *stryga*, *strygoň*); jméno jednoho z pohádkových hrdinů píšeme *Skalymej* (místo původ. *Skalimej*) ve shodě s vydáním Mil. Novotného. – Podle dnešního usu upravujeme i psaní předpon *s-*, *z-*, *vs-*; píšeme: *skúsit*, *spievať*, *spomniet*, *spýtať*, *zmiľovať*, *zožrať*, *vstať*, *vstúpiť* a j. – Odstraňujeme kolísání v psaní zájmených tvarů *jich* a *ich*, *jim* a *im* a píšeme jednotně *ich*, *im*. A rovněž tak psaní *prijďem* (jež se ostatně vyskytuje jen v některých pohádkách hlavně v prvních svazečcích) a *príděm* sjednotili jsme na *príděm*. Avšak vedle naprosto převládajících podob *ak*, *ako*, *aký* ponecháváme také podoby *jak*, *jako*, *jaký*, jež jsou ve výslovnosti rovněž možné. Jen na str. 32 a 170 jsme *jaký* změnili na *aký* kvůli jednotnosti.

Zdánlivě nejpronikavěji jsme byli nuceni zasáhnout do poměrů kvantitativních, neboť zde byl tlak češtiny nejsilnější. Ve velké většině případů však jde jenom o sjednocení rozkolísaných podob nebo o odstranění tiskových chyb, takže tu nejde o zásahy v pravém slova smyslu. Neměníme kvantitu – třeba i odlišnou od dnešního usu (podobně jako v češtině) – tam, kde ještě do nedávna bylo kolísání nebo kde tyto odchylné tvary mají nějakou oporu v nářečí. Tak ponecháváme podoby *gazdina*, *kňazna*, *kráľovna* (místo *gazdiná*, *kňazná*, *kráľovná*), *buják*, *citrony*, *súseďa*, *zahrada* (místo *bujak*, *citróny*, *suseda*, *záhrada*), *najst*, *najďem* (místo *nájst*, *nájděm*). Jinak zavádíme délku, jak vyžaduje slovenská výslovnost: *báčikovie*, *budzogáň*, *dcéra*, *kantár*, *pod kričkami*, *križny*, *náděja*, *orličku*, *pántik*, *súkno*; v citosl. *horká*, *horký*, *prisámbohu*, *prisámdušu*; *kým*, *síce*; *kváčetě*, *ňěpopováž*, *ňěsmút*, *ňětráp*, *oddýchol*, *poslúchněm*, *poslúchni*, *pomáhajtě*, *príd*, *príděm*, *pytať* (patrně zásahem Hattalovým bylo všude *pytat*), *skúsim*, *ukáž*, *utiš*, *vrát*, *zachrántě*, *zmárnit*; také u slabičných *l* a *r*: *jablk*, *krděl*, *mřtva* atd., anebo opět krátkost: *halušky* (v pohádce *Tři citrony* bylo *halušky*, jinde *halušky*), *huňa*, *kapusta* (délka *kápusta* je maďarská, kterou Němcová slyšela

v Ďarmotech), *v kadiach, požehnanja, pani matka, ruža* (místo *růža*), *sila, žaba; moju; chvalabohu, poniže, skorej* (místo *skuorej*); *dat, hrat, obmetat, nazdala, poodkladaj, žiješ* (místo *žíješ*) a j. Ve slovesných tvarech jde převážnou většinou jen o odstranění kolísání. Právě tak za pouhou důslednost a nikoli za zásah považujeme dodržování pravidla o rytmickém krácení délek, jež u Němcové nalézáme asi v 90% případů. Píšeme tedy *čierny, krásny, lúby, vzácny, dopáčiš, ľubiš, nariekaš, podstúpiš, skúsiš, žiadaš, vyviera, prídu, spomuožu* a j. a v ostatních tvarech těchto slov. – Kvantitativně nejvíce změn je u zájmen. Zavádíme důsledně psaní *ja, tá, táto, tú, túto, tí* (místo převládajících *já, ta, tato, tu, tuto, ti* – patrně zásah Hattalův), *nášho, vášho* (vedle *našeho, vašeho*). Ponecháváme však kolísání *ich, im* a *ích, ím* (tyto podoby jsou dodnes v středoslov. nářečích téměř pravidlem). – Nově zavádíme délku v 1. pádě množ. neuter: *hrdlá, jablká, jadrá, kolená, slová* a j. a důsledně dodržujeme délku v 2. pádě množ. feminin a neuter: *hodín, krajín, paríp, rúk, fialiek, izieb, jahuod* (místo *fialek, izeb, jahod*), *jablák*. – A konečně důsledně píšeme délku v koncovce přísudkových přídavných jmen a přičestí žen. rodu ve vazbách jako: *som hladná, smutná, bezpečná, postel' je poválaná* (ale *je mŕtva* – rytmické krácení) a j. T. zv. krátké tvary přídavných jmen a přičestí střed. rodu typu *celo* (*mesto*), *hrubo* (*železo*), *vyznojeno* (*čelo*), *napísano, vyšito* a j. měníme v středoslov. nářeční podoby *celuo, hrubuo, vyznojenuo, napísanuo, vyšituo* atd.; z mužských tvarů měníme *zdráv* na *zdravý* (str. 59) a *uzdraven* na *uzdravený* (61).

V některých z uvedených případů znamenalo zavedení délky i změnu zvukové kvality. K tomu je třeba dodat, že zavádíme psaní *kuostky, nuocka, puorod, puožička, spomuoct* (místo *kostky, nocka* atd.). U zájmena *muoj* v 2. a 3. pádě však vedle tvarů *muojho, muojmu* (i *mojeho, mojemu*) podržujeme i podoby *mojho, mojmu*. Autorčin způsob psaní odpovídá namnoze rozkolísanému dobovému usu. Kromě těchto případů zasahujeme do hláskové podoby slov většinou jenom ojedinele: *čiapočce* měníme na *čiapočke* (str. 117), *čiernava* na *čierňava* (139), *čtyry* na *štyri*, *dáky* na *dáky* (i ostat. tvary), *dalej* na *ďalej*, *koňský* na *konský*, *kusčok* na *kúšťok*, *medved* na *medveď* (137), *noze* na *nohe* (136), *oboze* na *obodze* (35), *ovešeno* na *ovesenuo* (206), *sečeň* na *sečen* (198), *slunce, sluncový* na *slnce, slncový*, *srien* na *srieň* (101), *streše* na *streche* (206); *všECKO* (spora-dicky) na *všetko, všechny tri* na *všetky tri* (36); *lasovať* na *lašovať, zajaravely* na *zajarabely*; *pojď* na *poď*, *snědol* na *zjedol* (136), *jez, něodcházajtě, podhazujúc* na *jedz, něodchádzajtě, podhadzujúc*. Dále pak měníme: *hrnčír* na *hrnčiar* (210 n.), *loptuš* na *loptoš*, *z milie* na *z mile* (34), *pečenka* na *pečienka*, *priepovedka* na *pripovedka* (86 n.), *propast* na *priepast* (17),

prozor na priezor (166), riad na rad (93), ženka na žienka; hedbávnej na hodbávnej, levý na lavý, tykvicové na těkvicové (210), žaravý na žeravý (80), tvoja najmilejší na tvoja najmilejšia (68), popritiskané na popritiskanie (68, kvůli harmonii tvarové), rozlita na rozliata (67); co, čeho, ktorý (patrně tiskové chyby) na čo, čoho, ktorý, jednoho, jednomu na jedného, jednému, jedniemu (67, kvůli harmonii tvarů); předponu nej- na naj-, předložku se na so; a dále: čeká na čaká, hľadte na hľadte, sedaj na sadaj, posedni na posadni, prodajtě na predajtě, propustím na prepustím (57), vravit na vravet; léčil, nesla, -vedlo, -vest, zlenil (177) na liečil, niesla, -viedlo, -viest, zlienil; drímala, rodívala, svítalo, zpívalo na driemala, rodievala, svietilo, spievalo; narástl, odrostol na narástol (177), odrástol (204); odojděš, odojdě na odiděš (59), odidě (73), něoděšli na něodišli (91). Převážnou většinou je to jenom odstranění sporadických čechismů. – Naproti tomu podržujeme obě podoby zájmena kdo i kto, poněvadž obě žijí ve slovenské výslovnosti. Beze změny ponecháváme i v živé slovenštině neexistující spojení jako také ovocia, akuo perie (místo správného také ovocie, aké perie nebo takuo ovocia, akuo peria; ony zkřížené podoby vznikly právě autorčiným převáděním středoslovenských tvarů do „nářečí Čechům nejsrozumitelnějšího“).

Ve skloňování a časování tvary nesjednocujeme. Ponecháváme na příklad vedle sebe tvary typu akého, akýho (jihostředoslovenský), akieho (severostředoslovenský), pekné šaty vedle peknie šaty, inšieho a inšieho, s dvanástimi hlavami i s dvanástima hlavami i s dvanást hlavami a j. pod., ľudia i ľudie, šťastia i šťastie, nebo 2. pád jednot. čísla typu kaše i kaši (nářeční) a j. U sloves pak tvary by som i bych, prišiel i prišol, popradiem i popriadem. Odstraňujeme však dvojtvary v 1. pádě množ. muž. neživotných a žen. ty a tie a sjednocujeme na tie. Ostatní zásahy jsou opět převážně ojedinělé a týkají se českých nebo chybných tvarů ve slovenských textech. Tak píšeme na př. v 2. pádě jednot. čísla mask. a neut. dňa místo dne (str. 115), chlapca místo chlapce (98), kepenčoka místo kepenčoku (96), kráľa místo krále, do něba místo nebe (124), pluhauca místo pluhauce (211); ve 4. pádě jedn. čísla nástupcu místo nástupca (73), správcu místo správca (182); v 5. pádě jed. čísla muže místo muži; v 6. pádě jed. čísla pri krstě, pri puorodě místo pri krstu, pri puorodu (9), na topole místo na topolu (99); v 7. pádě jed. čísla stromom místo stromem (155), ložom místo ložem (210); v 1. pádě množ. báčikovie místo bačíkové, kaštiele místo kaštiely (123), tri sto zlatých místo tri sta zlatých (119 n.); v 2. pádě množ. roků, rokův, dobrodincův a j. opravujeme na rokou, dobrodincou; v 7. pádě množ. holuby na holubami (206), koněmi na koňami (139). – U feminin skloňujeme paněj místo paní, kňážnej místo kňážně,

košelu místo *košili* (135), *s tvojou chytrou* místo *s tvú chytrostí* (182), *kostami* místo *kostmi* (68), *vecami* místo *vecmi* (96). – U zájmen měníme tvary *od tebe* na *od teba*, *mňa* (3. pád) na *mně*, *s ňú* na *s ňou* (211), *je* (4. pád množ.) na *ich*. – Z adjektivního sklonění: *v červene*, *v červenem* měníme na *v červenej*, *v červenom* (117), *do turecké zemi*, *v hedbávné postěli* měníme na *tureckej*, *hedbávnej* (141), *všim dobrým* na *všetkým dobrým* (208), *všech rožkov* na *všetkých rožkou* (165), *mrtvé (drápal)* na *mrtvých (driapal* – str. 30). A konečně *so šesti* (a pod.) *hlavami* na *so šest hlavami*.

Ze slovesných tvarů měníme: rozkazovací způsob *idi* na *id'*, *zpomeň* na *spomni* (15 n.), *skryj*, *napi*, *vypí*, *bi* (vliv Hattalův) na *skry*, *napi*, *vypi*, *bi*; *popriedu* na *popriadem* (115), *něhýbá sa* na *něhýbe sa* (182), *něvráti* na *něvráta* (185), *ohrdie* na *ohrdí* (144), *poruča* na *poručí* (159), *povi* na *povie* (126), *vykopátě* na *vykopetě* (128), *vylomí* na *vylomía* (127), *zalúbiu* na *zalúbia* (197).

Do slovníku autorčina nezasahujeme. Ve slovenských textech ponecháváme všechna česká slova, jako *beztoho* místo *beztak* (20), *jednú* místo *raz* (28), *dokud* místo *kým* (29), *když* místo *keď* (115), *čičať* místo *privoniavať* (197), *ujedě*, *pojedě* místo *ujdě*, *puojdě* (17, 210), *hrať s tebou*, *hrať s nimi* místo *hrať sa s tebou*, *hrať sa s nimi* (205), *husa* místo *hus* a j., i slovenské archaismy jako *čariť* místo *čarať* (210), *dokonaný* místo *ukonnaný*, *něskús* místo *něpokúšaj sa*, *schodit' zle* místo *pochodit' zle* a j.; ponechali jsme i *Ja rád ošanujem pre teba i život svoj*, ačkoli *ošanujem* je zde nějaký omyl místo *obetujem* nebo *oferujem*. (Viz také vysvětlivky.) – Také vazby kromě výslovně uvedených oprav zůstávají beze změny: *čudoval se naň* místo *čudoval se mu* (26), *s vozom o štyroch paripách* místo *so štyrmi paripami* (35), *k obedu* místo *na obed* (48), *obidvom poplatím* místo *obidvoch* (49), *vy tomu chcetě* místo *vy to chcetě* (82), *poiskám ti kus* místo *poiskám ta kus* (189) a j.

Pořádek slov, i když by v duchu slovenštiny potřeboval opravy, neměníme nikdy.

Některá slovenská slova, kterých autorka užila v českém textu jako citátů, byla v původním vydání tištěna kursivou. Ale poněvadž toto vyznačování citátů bylo velmi nedůsledné a nesystematické, a v posledních svazcích jenom ojedinělé, zrušili jsme je.

FR. VÁHALA